

- Sarić, Lj., 1999., Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi (pomoću, s pomoću, uz pomoć), Riječ, časopis za filologiju, 5./1., 81. – 95.
- Vukojević, L., 1998., Obrada veznika u općem hrvatskom rječniku, Filologija, 30./31., 379. – 394.

Sažetak

Ivana Matas Ivanković, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
UDK 811.163.42:81'367, izvorni znanstveni rad
primljen 1. veljače 2012., prihvaćen za tisak 30. studenoga 2012.

Prepositions Expressing Means: *kroz, pomoću, posredstvom, preko, putem, s pomoću, uz pomoć* between Norm and Usage

The article describes the prepositions *kroz, pomoću, posredstvom, preko, putem, s pomoću, uz pomoć* that are used to express means. Normative recommendations are noted by which these prepositions are usually marked in our dictionaries and in normative literature, and there are numerous examples demonstrating their usage. Although all these prepositions are marked as more or less non-normative, they are very widely used.

SUVREMENO JEZIKOSLOVLJE O IVŠIĆEVU ODNOSU PREMA HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Sanda Ham

Godinu dana poslije Ivšićeve smrti prvu, često navodenu i općenito prihvaćenu ocjenu Ivšićeva rada, ponajprije dijalektološkoga, ispisuje 1963. Dalibor Brozović u Ivšićevu zborniku. Taj je zbornik vrlo jasna potvrda Ivšićeva svjetskoga ugleda – od 53 autora, 23 su iz inozemstva. U Kritici 1969., posvećenoj pitanju varijanata Rječnik jezika ili jezik rječnika, Brozović samo jednom jedinom rečenicom spominje Ivšića:

„Stjepan Ivšić, dao je, po mom mišljenju, najrealističniju obranu fonetskoga pravopisa“ (str. 7.)

misleći na Ivšićev rad Etimologija i fonetika u našem pravopisu iz Hrvatskoga jezika (1938.). Taj broj Kritike ima 88 stranica teksta, od toga je o Ivšiću samo jedna rečenica – na prvi pogled nebitno da se ovdje ta rečenica istakne. Međutim, poznavajući Brozovićev autoritet mirne se duše može reći da ta rečenica znači da se hrvatsko jezikoslovlje općenito slaže s Ivšićem kada je o pravopisnom načelu riječ, pa će Ivšićevi pravopisni pogledi postati opće mjesto u svim pravopisnim raspravama

devedesetih godina – skoro da i nema raspravljачa koji uporište nije našao u Ivšića i njegovoj misli o *prozirnosti hrvatskoga jezika kojemu stoga najbolje pristaje fonetski pravopis*. To će ponavljati protivnici svake, pa i najmanje morfonologizacije hrvatskoga pravopisa. Pri tom se zaboravlja da Ivšić u stvari nema ništa s tim što ga danas svojataju ili jedni ili drugi. Ivšić je pisao služeći se svojom metodologijom, za svoje suvremenike i u svojim prilikama.

Stjepan Babić 1972. raspravlja o Ivšićevu radu na Mažuranićevu izdanju *Od zore do mraka*,³⁷ potaknut neopravdanim kritikama koje su upućivane Ivšiću, ali i osobnim razgovorima s Ivšićem o toj temi. Budući da je Ivšić uredio i lektorirao tu knjigu, jasno se može vidjeti njegov odnos prema književnom jeziku – Ivšićevo poimanje norme. U radu je riječ o rukopisnim Ivšićevim napomenama uz Mažuranićev tekst koje Babić ispisuje, preispituje i vrjednuje – kritičarima usuprot, Ivšiću u korist.

Zlatko Vince 1983. piše o raspravi između Ivšića i Andrića koja se 1911. vodila uz Andrićev Branič jezika hrvatskoga. Ivšić je očito ovdje znanstveno nadmoćan, ali u lošem političkom trenutku – Ivšićeva je ustrajnost na kritici nestručnosti i neznanstvenosti Andrićevih savjeta imala više pristaša u beogradskim krugovima, usuprot kojima je Andrić svoj Branič postavio, nego u hrvatskima. U Hrvatskoj su tada Ivšića nazivali *srpčedom*, ali Vince je nešto blaži u ocjeni:

„Tu se javlja tadašnja Ivšićeva nedovoljna elastičnost, ali treba reći u prilog prof. Ivšiću da ga je uvijek vodila samo iskrena i ozbiljna težnja da dosljedno provodi svoje znanstvene spoznaje a pri tom je pokazao svoje nepokolebivo poštenje. Uostalom, od mladoga čovjeka – da ne kažem mladića – kakav je tada bio Ivšić, ne može se očekivati tolika objektivnost prema svome takmacu kakva katkada resi učenjaka u jesen njegova života.“³⁸

Vince nas podsjeća na slične Jagićeve mladenačke oštre postupke za koje se u Spomenima svojega života na svoj način Jagić ispričavao, a napominje i da je Ivšić Andrića spominjao vrlo pohvalno u Uvodnoj riječi časopisa *Hrvatski jezik* (1938.):

„No čuvari našega jezika nisu mirovali, nego su se javljali nastojeći da zlo, koliko mogu, i sami uklone i druge na obranu potaknu: dr. Nikola Andrić ustaje nekoliko puta, da uzbije rusizme i galicizme, što su nagnuli k nama preko beogradske štampe.“

Uz 100. obljetnicu Ivšićeva rođenja, Zlatko Vince 1985. u *Jeziku* objavljuje rad o Ivšićevu odnosu prema hrvatskom književnom jeziku,³⁹ a taj se rad pokazao temeljnim jer su se mnogi istraživači oslanjali na činjenice i zaključke iz Vinecova rada, pa i na sam način opisa i sagledavanja Ivšićevih prinosna hrvatskoj književnojezičnosti. U Vincea čitamo o sudjelovanju Ivšićevu u Benešićevoj gramatici i kritici Ćorovićevih jezičnih priručnika, raspravi s Andrićem, Ivšićevu radu u Matici hrvatskoj na

³⁷ Stjepan Babić, Stjepan Ivšić kao lektor Mažuranićeve knjige „Od zore do mraka“, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1971., str. 243. – 249.

³⁸ Zlatko Vince, *Polemika Ivšić – Andrić oko „Braniča jezika hrvatskoga“*, *Filologija*, 1983., knjiga 11., str. 218.

³⁹ Zlatko Vince, Stjepan Ivšić i hrvatski knjiženi jezik, *Jezik*, Zagreb, 1985., god. 33., br. 4.

Mažuranićevoj knjizi od Zore do mraka i Maretićevim prijevodima Ilijade i Odiseje, o Ivšićevu sudjelovanju u Društvu „Hrvatski jezik“ i uređivanju časopisa Hrvatski jezik, o odnosu prema pravopisnim pitanjima, o knjižicama u kojima je bio suator, a koje su utjecale na suvremeni jezik – to su knjižice *srednješolske terminologije* (1932. – 1934.) i Srpsko-hrvatski jezik na pločama (1955.). Uz brojne činjenice i podatke iz Ivšićeva djela, Vince govori i o tome kako je hrvatska javnost Ivšićevo djelo prihvaćala u svoje doba. Iz cijeloga je toga prikaza razvidno da je Ivšić slijedio svoje jezikoslovne stavove, bez obzira jesu li bili prihvaćani ili neprihvaćeni. Ivo Pranjković baš u toj osobini Ivšićeve naravi, da ostane pri svome i ne odstupa od svojih uvjerenja bez obzira na posljedice, vidi njegovu veličinu, kako znanstvenu, tako i ljudsku. Vince uglavnom ne iznosi svoj doživljaj Ivšićeve osobnosti, ne divi se Ivšiću i ne kritizira ga. Ipak nas upozorava da se naglasno Ivšić

„... drži Karadžićeva akcenta, akcentat prelazi na proklitiku ne samo s jednosložnih riječi: na trg, a dva, i ne samo sa dvosložnih: za oko, na ljestve... po bašči, nego i sa trosložnih riječi: za novine, i svačega, po selima, ne prevari.“⁴⁰

Vinceu je Ivšićev naglasni sustav donekle neprihvatljiv i začudan – naime, Vince u jednoj bilješci ipak odstupa od znanstvene objektivnosti i govori o osobnom iskustvu s Ivšićem:

„Kao honorarni lektor Narodnog kazališta u Puli zamolio sam prof. Ivšića da mi pregleda akcentuirane tekstove što sam ih izvršio za pojedine predstave u pulskom kazalištu, ali često nisam nikako mogao prihvatiti Ivšićevu krajnju dosljednost u stavljanju akcenata pojedinih riječi, pogotovu ne sasvim striktno prelaženje akcenta na proklitiku, kada se radilo o trosložnoj riječi. Ivšić kao da nije priznavao dubletnih akcenata, od kojih su neki prevladavali.“⁴¹

Vinceov je opis Ivšićeva rada donekle nadopunjen radom o Ivšiću etimologu koji iste godine u Raspravama Zavoda za jezik objavljuje Valentin Putanec. Tim je radom, u kojem je Putanec Ivšića prikazao

„kao najboljeg pozvaoca mladogramatičarske teorije na području etimologije i najboljega znalca slavenske etimologije uopće“⁴²,

zaokružen pogled hrvatskoga jezikoslovlja na Stjepana Ivšića. Radovi koji slijede, uglavnom će biti na tragu Vinceova rada i okvira koje je postavio, ali uz važno popunjavanje činjenicama o uvjetima nastanka i rada Društva i časopisa Hrvatski jezik. Josip Lisac 1987. objavljuje rad o tome,⁴³ izvršno predočavajući nacionalni i

⁴⁰ Isto, str. 110.

⁴¹ Isto, str. 111.

⁴² Valentin Putanec, Stjepan Ivšić kao etimolog, Rasprave Zavoda za jezik, 1985. – 1986., sv. 10. – 11., str. 139.

⁴³ Josip Lisac, Stjepan Ivšić i časopis Hrvatski jezik, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar, 1987., sv. 26., str. 77. – 92. Vidi i u Portretima hrvatskih jezikoslovaca (Zagreb, 1993.) u radu Josipa Lisca, Stjepan Ivšić, str. 215. – 222.

jezikoslovni ugođaj toga toba, netrpeljivost prema Ivšiću jer nije birao krajnji puristični put, nego umjereni.

Do konca osamdesetih godina Ivšićev su odnos prema hrvatskom jeziku uglavnom i načelno istraživači njegova djela usustavili. Devedesete godine pokreću ponovno pitanja hrvatskoga pravopisa, pa časopis Jezik (1990.) objavljuje javnosti nepoznate dokumente o Ivšićevu sudjelovanju u pripremi pravopisnih načela za NDH. Komentara o Ivšićevim pravopisnim pogledima tom prigodom u Jeziku nema, ali komentari će obilato slijediti u raspravama koje su se u to toba oko pravopisa zametnule u Hrvatskoj, a potom i u Ivšićevu zborniku 1996., osobito u radu Ive Pranjkovića.

Ivšić je vraćen u hrvatsko jezikoslovlje kako je to i zaslužio, s poštovanjem i dignitetom, tek Ivšićevim zbornikom, Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, iz 1996. Tada se već izravno moglo govoriti o Ivšiću i pitanjima hrvatskoga književnoga jezika. Stjepan Babić zaključuje – Ivšić razlikuje književni jezik od dijalekta; Ivšić je svjestan da je hrvatski književni jezik „samo organski nastavak onoga našega književnoga jezika što smo ga mi imali i prije Vuka, pa je i Vuk, doista otac današnjega s r p s k o g a narodnoga književnoga jezika, to i priznao.“ (1996.: 26.); Ivšić, makar je vukovac, brani posebnosti hrvatskoga jezika i nigdje ne nameće „izrazite srpske osobine“ (1996.: 31.). Ivo Pranjković opširno izlaže o Ivšićevim pravopisnim pogledima, osobito naglašavajući Ivšićevu dosljednost svojim znanstvenim stavovima i Ivšićevo zalaganje za fonetski pravopis i kada političke prilike tomu nisu bile sklone. Marko Samardžija potanko govori o Ivšićevim raspravama i jezičnim savjetima u Narodnim novinama, Nastavnom vjesniku, Našem jeziku, Hrvatskom jeziku i Jeziku. U zaključku Samardžija naglašava Ivšićevu umjerenost i nepopuštanje jezičnom čistunstvu kada za to nije bilo stručnih razloga. Stjepan Vukušić kritički se osvrće na Ivšićevo dosljedno poštivanje naglasne vukovske norme, a Dalibor Brozović pak, u istom tom zborniku, ne piše rad o Ivšiću, nego o Vukušićevu radu i Vukušićem naglasnim pogledima. Tko poznaje pitanje hrvatske naglasne norme, znat će da je ovdje riječ o Vukušićevu i Brozovićevu jezikoslovnom sporu koji se toga puta sudario s Ivšićem.

Već sljedeće godine, 1997., Marko Samardžija u svoju knjigu Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika uvrštava dva rada o Ivšiću, jedan je iz naprijed spomenutog Ivšićeva zbornika, a drugi je o ulozi Stjepana Ivšića u Društvu i časopisu Hrvatski jezik. Vrijednost je toga rada, između ostaloga, činjenična iscrpnost kada je riječ o rekacijama onodobne javnosti.⁴⁴

Posljednje što smo novoga pročitati o Ivšićevu odnosu prema književnom jeziku jest u knjizi Stjepana Babića Hrvatski jezik slavonskih pisaca iz 2010. gdje Babić

⁴⁴ Sličnu ćemo iscrpnost susresti i u doktoratu Nataše Bašić, Vukovci i hrvatski jezični standrad, 2006., rukopis.

iznosi manje poznate potankosti o Ivšićevu neslaganju s jezičnom politikom u doba NDH, ali i o Ivšićevu progonstvu za Titove Jugoslavije.

Otažbi dao, strajga je obuzeo

Ivšićev dijalekatni upitnik, kako se u literaturi popularno naziva, kronološki bi pripadao Ivšićevu prvom dijalektološkom razdoblju – iza Ivšića tada su velika i zaokružena terenska istraživanja štokavštine i zavidno dijalektološko iskustvo.⁴⁵

Upitnik je zapravo knjižica od 45 stranica pod naslovom Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja, objavljen kao prva knjiga Kovčevića za hrvatska i srpska narječja, JAZU, 1914.

Čak i površnom poznavatelju jezične povijesti odmah upada u oči naslov Kovčević jer podsjeća na Karadžićev naslov Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona (Beč, 1849.). Međutim, Ivšić nije unitaristički nadahnut u svojem Nacrtu, usuprot, Ivšić kaže:

„Istraživanje naših govora treba da pokaže na kojem se stepenu razvitka u različnim krajevima nalazi naš jezik... taki će prikaz biti podloga za reviziju gramatike našega književnoga jezika, koji se osniva ponajviše na jeziku Vukovu i na djelima od njega izdanim; taki će nam prikaz pokazati, koliko je taj jezik još živ, pa će se prema tome vladati i svaki obrađivač naše gramatike“ (Ivšić, Nacrt, str. 1.)

pa se u Nacrtu češće osvrće na podatke iz Maretića i Karadžića tražeći da se provjere na terenu, odnosno u štokavskim krajevima. Naravno da je ovdje Ivšić u okviru mladogramatičarske metodologije koja, barem u hrvatskim okvirima, ne vidi da književni jezik nije dijalekt i da se književni jezik i ne treba ravnati prema dijalektu. Zanimljivo li taj temeljni metodološki raskorak između suvremene (strukturalističke) teorije književnoga jezika i mladogramatičarske, ostaju nam Ivšićevi vrijedni podaci o razlici tadašnje norme i tadašnjih hrvatskih narječja – a u Ivšića je riječ o svim trima hrvatskim narječjima. Dijelovi su o štokavštini najopsežniji, ali valja uzeti u obzir da Ivšić 1914. ponajbolje poznaje štokavštinu. Činjenica da je uzeo u obzir kajkavsko narječje, i to još uz napomenu:

„Istraživači kajkavskih i čakavskih govora, koji graniče sa slovenskim govorima, treba da kažu, kako naši govore stoje prema slovenskima“ (Ivšić, Nacrt, str. 2.),

važna je za hrvatsku jezičnu povijest. Naime, kada je Ivšić 1936. objavio Jezik Hrvata kajkavaca smatralo se to tada, a smatra se i danas, krupnim i završnim udarcem pokušajima da se kajkavština otrgne od hrvatskoga jezika. To je hrvatska javnost 1936. željno dočekala. Naime, svi oni slavistički europski velikani koje Jagić pobraja kao suradnike u zamišljenoj slavenskoj filološkoj enciklopediji, zagovornici su kajkavštine kao slovenskoga jezika, a ne hrvatskoga. Zbog toga se Ivšićevo neupitno

⁴⁵ Ivšićev dijalektološki rad Brozović dijeli na tri razdoblja; Dalibor Brozović, O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom etimologu, Ivšićev zbornik, Zagreb, 1963.

pribravanje kajkavštine hrvatskom jeziku, i to još 1914., može smatrati iskorakom. Primjerice, Jagić pišući Spomene svojega života (1930.), a već u Kraljevni SHS, još uvijek dvoji oko pripadnosti kajkavštine:

„Ja sam se posle dubljim rasmatranjem istorijskih procesa uverio da to nije upravo sve tako glatko kako se obično misli po Miklošičevoj teoriji: kaj = Slovenci, ča = Hrvati, što = Srbi.“ (Jagić, Spomeni mogega života, 1930., str. 352.)

Ivšić ne dvoji oko takvih naslijeđenih znanstvenih zabluda bez obzira na ugled onih koji te zablude pronose.

Ivšićev Nacrt u stvari nije upitnik, nego je uputnik. Naime, upitnik bi se trebao sastojati od pitanja, a u Nacrtu nema ni jednoga pitanja, nego samo naputci na što obratiti pozornost na terenu i s ispitanicima. Konkretizacije tih naputaka nema pa je doista bolje govoriti o dijalekatnom uputniku ili naputku. Ivšić upozorava što je važno uočiti u određenom narječju i to posve jasno razdvaja prema jezičnim razinama, od fonološke do leksičke.

Postoji čak i pravopisni naputak, Ivšićev zahtjev za potpunim fonetskim bilježenjem da bi se posve vjerno u pismo prenio izgovor. U svezi s tim Ivšić uočava glasovne promjene na granici riječi:

„Proklitika i enklitika čini s ortotoničkom riječju jednu izgovornu cjelinu, koja je u glavnom jednako podložna glasovnim zakonima kao svaka pojedina riječ. Ne izgovaraju li se prema tome i primjeri kao: od zemlje... otac bi dao... – i dr. upravo: *ozemlje... otazbi dao...* Kako se izgovara *h* u primjerima kao: *strah ga je obuzeo?* – izgovara li se tu – *hg* – kao *yĝ*?“ (Ivšić, Nacrt, str. 13.),

i opisuje ih isto onako kako je to, primjerice, pola stoljeća poslije opisano u Malmbergovoj Fonetici:

„Tako povezano izgovaranje riječi dovodi do pojave nekih glasova kojih inače nema u našem glasovnom sistemu, npr. do pojave suglasnika *dz*, zvučnog parnjaka afrikate *c* kao u primjeru otac-bi (= otadzbi).“⁴⁶

Razlika je tek u nazivlju – suvremeno jezikoslovlje barata pojmom i nazivom sandhi položaja i sandhi asimilacije, fonema i alofona, a Ivšić ne imenuje sandhi asimilaciju i alofon, ali ih bilježi.⁴⁷ To je jedan od najpoznatijih primjera u suvremenim priručnicima kojim se oprimjeruje postojanje zvučnoga alofonskoga parnjaka bezvučnom *c*. Dobro je znati da smo ga pročitali u Ivšića još 1914. godine. Isto je i sa zvučnim alofonskim parnjakom bezvučnomu *h* – zapisujemo ga i danas kao i Ivšić – *yĝ*, i oprimjerujemo slično kao i Ivšić, primjerice, *kruh bi* – *kruybi*.

⁴⁶ U nas izdanje Malmbergove Fonetike iz 1954. objavljeno 1974., urednik Ivo Škarić, str. 68., bilješka 72.

⁴⁷ Vrijedno je spomenuti da u Hrvatskom jeziku u poznatom svom radu Etimologija i fonetika u našem pravopisu iz 1938., Ivšić spominje fonem i glas, razlikujući ih.

* * *

Mnogo je o Ivšiću rečeno u 50 godina otkako nije više među nama, njegovi su radovi postali temelj budućim istraživanjima, njegova su mišljenja o jezičnim pitanjima i danas bitna i važna, tim više što mnoga pitanja, poglavito pravopisna, postavljamo i danas. Ipak, još nismo potpuno opisali sve što bismo trebali jer u Ivšića je doista mnogo *općih mjesta* suvremenoga hrvatskoga jezikoslovlja kojima se danas služimo i ne znajući da smo ih dobili od Ivšića.

Sažetak

Sanda Ham, Filozofski fakultet, Osijek

UDK 811.163.42-26 (091), pregledni rad

primljen 16. travnja 2012., prihvaćen za tisak 31. listopada 2012.

The Opinion of Modern Linguists about Ivšić's
Attitude toward the Standard Croatian Language

The paper presents the opinions of present day linguists about Ivšić's work and his contributions to the standard Croatian language. There is a more detailed discussion about Ivšić's accentological views, about his argumentation of why *neću* should be spelled as one word, and about his observations and recordings of allophones.

PITANJA I ODGOVORI

BOJNI, BOJEVI ILI BORBENI?

hrvatsko je zakonodavstvo unazad nekoliko godina prošlo zahtjevan put usklađivanja s propisima Europske Unije. Među važnijim zakonima koji se našao na tom putu Kazneni je zakon (NN 125/11) koji je Hrvatski sabor donio na sjednici 21. listopada 2011. godine. Zakon je ponovno izmijenjen i dopunjen 14. prosinca 2012., i to na sjednici Hrvatskoga sabora na kojoj je donesena Odluka o proglašenju Za-

kona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (NN 144/12).¹ Odredbe su Kaznenoga zakona (NN 125/11, 144/12) stupile na snagu 1. siječnja 2013. godine, a s njima i nazivoslovne promjene. Jedna od njih je i zamjena pridjeva *bojni* pridjevima *borbeni* i *bojevi* u dvočlano ustrojenim nazivima: *bojna spremnost* → *borbena spremnost*, *bojni moral* → *borbeni moral*, *bojna situacija* → *borbena situacija*, *bojno djelovanje* → *borbeno djelovanje*, *bojna spremnost* → *bojeva spremnost*. Propitujemo (ne)opravdanost na-

¹ Kazneni je zakon RH donio Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske na sjednici 19. rujna 1997. Posljednja je izmjena i dopuna već dosegla brojku trinaest. Vidi: Kazneni zakon, NN 110/97., 27/98. – ispravak, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11, 125/11, 144/12.